

Наталія ВЕНЖИНОВИЧ

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Вип. 24
УДК 81'373.7 – 115[= 161.1 + = 111]

Венжинович Н. Особливості реалізації національно-культурної специфіки фразеологізмів (на матеріалі української, російської та англійської мов); 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 21; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена вивченню національно-культурної специфіки фразеологізмів української, російської та англійської мов. Автор аналізує специфічні особливості зазначених стійких мовних одиниць, порівнюючи їх у близько- та віддаленоспоріднених мовах. У результаті проведеного дослідження робиться висновок про глибоке відтворення ментальних рис британців, українців та росіян у фразеологізмах їх мов.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна картина світу, національно-культурна специфіка, ментальність, близько- та віддаленоспоріднені мови, лінгвокультурологічний аналіз, етнолінгвістика.

Annotation. The article deals with the study of national-cultural specificity of phraseologisms in Ukrainian, Russian and English languages. The author analyses specific features of the abovementioned set phrases comparing them in closely and distantly related languages. As a result of the study conclusion is made about evident reproduction of mental features of the British, Ukrainians and Russians in phraseologisms of their languages.

Key words: phraseologism, phraseological world model, national-cultural specificity, mentality, closely and distantly related languages, crosscultural analysis, ethnolinguistics.

У сучасній лінгвістиці все активніше мовні одиниці вивчаються з позицій антропоцентризму, як творчий продукт їхніх носіїв, етносоціуму, що породив мовний феномен як ключовий елемент національної культури. У центрі дослідницької культури, як цілком слушно зазначає В.Жайворонко, у цьому разі стоїть творець мовної субстанції, етнос, який підтримує і розвиває власний продукт, або ж окрема мовленнєва особистість як представник тієї чи іншої етноспільноти, який активно користується рідною мовою [9, с.7]. Мовний феномен як духовне надбання етносу науковці розглядають в проекції на його культуру, історію, філософію, психологію, релігію, міфологію, звичаї, традиції, побут, менталітет тощо. Неоціненною скарбницею людського духу є стійкі мовні вирази – фразеологізми, в яких народ відтворив найрізноманітніші прояви свого буття й діяльності. Під фразеологізмом ми, услід за В.Д. Ужченком, розуміємо надслівну, семантично неподільну, відносно стійку (з допущенням варіантності), відтворювану й переважно експресивну одиницю, яка виконує характеризуючо-номінативну функцію [21, с.26]. Учений акцентує увагу на тому, що фразеологізми є специфічними мовними формулами, картинками світу із закодованою інформацією про минуле, наших предків, їх спосіб сприйняття світу. Вони акумулюють культурні потенції народу, історичні події й соціальне життя, вирізняють найменші порухи нашого серця, розказують про неосяжний світ людських почувань [21, с.8].

Нині є чимало цікавих наукових розвідок, в яких науковці по-новому підходять до вивчення фразеологічних одиниць. Це, зокрема, ґрунтовні дослідження В.Жайворонка, В.Калашника,

А.Мелерович, В. Мокієнка, О.Селіванової, Ю.Прадїда тощо [5, 6, 8-10; 11; 15-19; 20 тощо]. Наступним вагомим кроком у вивченні стійких виразів є порівняння фразеологічного багатства різних мов (як близько-, так і віддаленоспоріднених). Відомі праці, зокрема, Б.Ажнюка, М. Алефіренка, А. Багнюка, Р. Зорівчак, В. Кононенка, О. Левченко, В. Ужченка тощо [1; 2; 3; 4; 13; 14; 21 тощо].

Як і провідні науковці, вважаємо, що, порівнюючи фразеологічний матеріал різних мов, можна виокремити багато спільних рис, спільних загальнолюдських цінностей, відтворених у цих мовних одиницях. Проте, на наш погляд, найцікавішим аспектом такого порівняльного дослідження є з'ясування національної специфіки, відображеної у фразеологізмах, того неповторного, що вирізняє один етнос від іншого. Адже в кожного народу своя історія, свої звичаї, своя культура, свої уявлення про світ. А все це знайшло втілення в образних висловах, що їх називають фразеологізмами. І хоча зроблено в цій царині немало, але спеціально порівняльний аналіз стійких фразеологічних виразів української, російської та англійської мов у світлі нових парадигм лінгвістичних досліджень ще не проводився. Саме тому наше дослідження вважаємо актуальним і новим, воно сприятиме доповненню цілісної фразеологічної картини світу. Ми ставимо собі за мету продемонструвати на прикладах фразеологізмів української, російської та англійської мов їх національно-культурну специфіку.

В українській мові побутують, зокрема, такі фразеологізми: *справляти колодку, хоронити колодку, оплакувати колодку, волочити колодку* тощо. Виникнення цих стійких виразів пов'язане з

давніми віруваннями українців у Колодія – сонячного бога, який щороку воскресає навесні, він також бог шлюбу, примирення та взаєморозуміння. За народним календарем Колодій приходив до людей на Стрітіння. Свято Колодія (Масниці, Туриці) триває сім днів. Саме ця пора, коли Сонце звершить десять обертів навколо власної осі, а місяць удев'яте омолодиться, – найсприятливіший час для народження потомства. Ось чому з Колодієм пов'язуються здоров'я та розгалуження родоходу, добробут, лад у господарстві й урожай на полях. Саме тому маленьку колодочку предки вважали галузкою родового Дерева життя. Перші відомості про стародавній звичай, пов'язані з колодкою, наявні у писемних джерелах XVI століття. У понеділок зранку, заздалегідь домовившись, жінки збирались у шинку, щоб *поколочувати*. Одна з них клала на стіл невеличке полінце або палицю. Інші жінки пеленали її полотном і знову клали на стіл. Це означало, що *колодка народилася*. Жінки вітали одна одну з народженням колодки, йшли додому, а сповита колодка мала лежати в шинку до наступного дня. *Справляли колодку* аж до суботи. Отож, у понеділок *колодка народилася*, у вівторок *хрестилася*, в середу – *похрестини*, а в четвер *помирала*, у п'ятницю її *хоронили*, а в суботу *оплакували*. У неділю, останній день Масляної, жінки *волочили колодку*. Колодочку, оздоблену кольоровим папером та стрічками, прив'язували до лівої руки дівчини, яка перебирала женихами і не встигла пошлюбитися, а парубкам дещо скромнішу колодку прив'язували до ноги. Таким божеством шлюбу нагадує: «Не женився еси, то колодку носи». Цей обряд виконувався старшими заміжніми жінками, бо на них лежав обов'язок охороняти громадську мораль. Це було переважно жіноче святкування, яке жартома називали *Знайдибабою*. Іноді на це свято проводили обряд *виборонювання дівок*, коли тягали борони кругом хат дівок, які *засиділися*, щоб скоріше заміж виходили. У перший день Великодня був звичай, коли дівчата йшли з писанками на цвинтар і несли з собою колодку, – це означало *віддати колодку*. Дівчина часто віддавала колодку кільком хлопцям, але «своєму» віддавала найкращі писанки, ще й з вишитою сорочкою. Усі ці обрядодійства вважались запорукою одруження [7, с.236-238].

Оскільки вода, за народними віруваннями, найвеличніший дар неба матері-землі, створено чимало стійких виразів із компонентом *вода*, в яких широко відображені ці вірування, обряди, звичаї. Це, наприклад, *купальська вода*, *наговірна вода*, *непочата вода*, *орданська вода*, *правдива вода* тощо. Наші предки вірили, що вода на Купала (*купальська вода*) має особливі цілющі властивості. Хворим на шкірні хвороби радили в цей день до схід сонця скупатися в річці. Разом із купанням в Україні був звичай вмиватися водою із чотирьох криниць. Цілющі властивості

приписувалися їй зібраній до схід сонця на Купала росі, котру використовували при очних захворюваннях. Був також звичай занурювати хвору дитину у воду, настояну на «іванівських травах». Таку «іванівську воду» черпали, розстеливши в полі (найчастіше в житі) полотно, а коли воно намокало, видували з нього вологу. *Наговірна вода* – та, над якою проказував замовляння знахар. Її використовували при найрізноманітніших захворюваннях – пристріті, вроках, при виливанні ляку, вона була необхідним атрибутом при лікуванні від укусу гадюки. *Непочата вода* – та, що взята з криниці, річки, інших водойм до сходу сонця. При цьому воду черпали із заходу на схід, проти сонця, а повертаючись із нею додому, не оглядалися назад. Подекуди вважали, що непочату воду треба брати і проти течії. Прийшовши, слід привітатися: «Добрий ранок, колодязе Павле, і ти, земле Тетяно, і ти, водо Олено, обмиваєш луги-береги, обмий тіло й кості». Така вода була необхідним компонентом при замовляннях «урокив». Наливши в миску *непочатої води*, знахар кидав по одному тричі по дев'ять вугликів, рахуючи: «Не дев'ять, не вісім...» – аж до одного. Шепотіли заговор, давали хворому попити тієї води, натирали нею або кропили йому чоло, груди, руки, ноги і виливали її на дерево чи на дев'яту межу, чи на роздоріжжя, чи між двері. За повір'ям, хворий сам до схід сонця повинен був принести води з дев'яти криниць або джерел. Знахар виливав її у дерев'яну миску, кидав три зубці часнику, йшов до печі, кланявся їй тричі, брав ніж і виголошував замовляння. За віруваннями, числа *три* і *дев'ять* та часник здатні протидіяти нечистій силі. *Орданська* (*богоявленська*, *йорданська*) *вода*, за стародавніми уявленнями наших предків, убезпечує від недуг на цілий рік, хворим повертає здоров'я. Водохрещенські купелі були в давнину досить частим явищем. Нині цей обряд активно повертається в життя українців [8, с.83-85].

Погоджуємося з думкою О. Левченко, яка, зокрема, зазначає, що національно-культурна інформація пов'язана з архаїчними уявленнями, звичаями, ритуалами, традиціями господарювання, християнськими та філософськими концепціями, що переважають у певній лінгвостільності. Звичайно, культурне тло формується й під впливом культур, які взаємодіють із досліджуваною безпосередньо чи опосередковано. Верхівка айсберга національно-культурної інформації – це інформація, яку містить вербальний рівень, а саме компоненти фразеологічних одиниць. Деякі дослідники висловлюють думку, що вводити в семантичну структуру слова культурно-історичного, соціального компонентів недоцільно, бо така інформація стосується сфери знань, а не значень. Проте, як і О. Левченко, вважаємо, що така інформація виявляється важливою, бо дає ключ до

розуміння фразеологічної семантики, тому звужувати обсяг фразеологічного значення до традиційної словникової дефініції навіть під час контрастивного дослідження не виправдано. Сьогодні вже аналізують не значення, а концепт, для лінгвокультурологічного аналізу залучають різноманітну інформацію (асоціативні зв'язки, сполучуваність слова тощо) [13, с.32-33].

Розглянемо, наприклад, російський фразеологізм *отставной козы барабаник* – простор., жарт.-ірон. 1. Про незначну людину, яка займає низьке становище в суспільстві, але претендує на суспільне визнання. 2. Людина без роботи, яка втратила суспільне становище [4, с. 312]. Існує декілька версій мотивації цієї стійкої мовної одиниці. По-перше, в XIX столітті так називали людей без визначеного виду занять, або просто маленьких, забутих людей, які перебиваються випадковими заробітками. Первісно цей вираз був пов'язаний з виставами мандруючих бідних труп (так званих козириятників), популярних у глухих куточках Росії. Вони розігрували сценки з участю ведмеда, який під акомпанемент дудки показував різні «штуки», і потішної *кози*. При ній звичайно був барабаник із відставних солдат, який бубнив у саморобний барабан. Роль *кози* виконував хлопчик, наряджений у маску з мішкочини. Він смішно підсакакував і бив копитцем у цей барабан. Мотивація виразу пов'язується з тим, що відставний солдат-барабаник при *козі* – дрібним дробом закликав на вистави публіку. Виявитися відставним барабаником при такій *козі*, тобто втратити і таку незначну роботу, стало іронічним символом надзвичайної бідності. *Отставной козы барабаник* – гіпербола, яка виражає ідею його соціальної незначимості, оскільки за людиною заперечується навіть незначна роль у народному спектаклі, де головними акторами були ведмідь і *коза*. По-друге, вираз, очевидно, пов'язаний із застарілим словом *коза* - «лавка, пристосована для биття людини». *Отставной козы барабаник* – відставний солдат, який служив на *козі*, відвик від усякої роботи, але хвалиться своїми небувалими походами і подвигами [4, с.313].

Цікавим є вираз у російській мові *врет как сивый мерин* – про надзвичайно брехливу людину. Науковці подають декілька версій мотивації цього фразеологізму. За однією з версій, цей вираз пов'язаний із прізвиськом барона Сіверса-Мерінга, який нібито жив у Санкт-Петербурзі на початку XX століття і прославився своєю брехливістю. Інше тлумачення пов'язує цей вислів із сільськогосподарськими роботами. Коли при оранці прокладали борозду плугом, кінь повинен був іти прямо, без відхилень убік. Молоді, сильні коні орють землю саме так, а *сивий мерин*, тобто старий кінь часто відхиляється вбік і псує борозду. При такому поясненні мається на увазі, що первісною формою було *прет как сивый мерин*, і

лише потім через помилкову співзвучність *прет* перетворилося у *врет*, а порівняння втратило свою попередню логіку. В. Мокієнко вважає, що перша версія не має логіки, оскільки цей вираз відомий не тільки в міському мовленні, а й у живому мовленні сільських жителів далеко від Петербурга, де нібито жив гіпотетичний барон Мерінг [17, с.334-335]. На думку відомого вченого, явна логічність «тваринної» асоціації в виразі *глуп как сивый мерин* протиставлена її ніби нелогічності в порівнянні *врет как сивый мерин*. Виявляється, причина цієї нелогічності – в швидкому семантичному розвитку російського дієслова *врать*. Адже в минулому столітті це дієслово мало дещо інше значення - 'говорити дурниці, пустословити', а ще раніше мало значення взагалі 'говорити'. Уточнення вихідного значення дієслова *врать* перекидає місток між порівнянням *глуп как сивый мерин* і *врет как сивый мерин*. В останньому випадку старий кінь не обдурює, а лише заговорюється від старості і городить всякі надокучливі дурниці, як і належить *глупому сивому мерину*. Вихідний образ цього порівняння трохи змістився і затемнився через смислове зміщення дієслова. Яскравість та експресивність його, зазначає В. Мокієнко, лише посилилася. Саме це посилення зробило вираз *врет как сивый мерин* більш конкурентноздатним, ніж інші вирази цього плану [17, с.341].

Як і М.Алефіренко, вважаємо, що національно-культурна специфіка передбачає відповідність мовної одиниці (у нашому випадку - фразеологізму) елементу менталітету чи духовної культури суспільства, його історії, природним умовам життя. Складний характер взаємодії національного й культурного компонентів зайвий раз засвідчує їх нерозривний зв'язок. Методологічною основою такого підходу слугує теза, відповідно до якої культура за своєю суттю національна. Саме такі погляди, на думку М.Алефіренка, є базовими для досліджень національно-культурної специфіки фразеологізмів російської мови. Національна специфіка фразем етнічно зумовлена уже самою приналежністю конкретному етносу. Етнос же сьогодні в загальному вигляді розуміють як історично складену спільність людей зі спільною культурою, мовою і самосвідомістю. Отож, системними властивостями етносу є мова й культура. Відповідно, специфіку фразем, зумовлену приналежністю до певного етносу, справедливо називають національною, національно-культурною чи культурно-мовною. Таким чином, лінгвокультурологічне дослідження фразем має бути зосереджене на осмисленні їх національно-культурної специфіки, що реалізується в особливостях взаємодії конкретної мови і конкретної культури [2, с. 170-171].

Простежимо, як концептуалізується ім'я *John, Johnny* у фразеологізмах англійської мови та

її американському варіанті. Наприклад, *a Dear John* – ‘дорогий Джоне, ти мені більше не потрібен’ (лист від дружини з проханням про розлучення чи від коханої про припинення стосунків) [спочатку військ. жарг.] [12, с.417]; *from John o'Groat's to Land's End* (= *from Land's End to John o'Groat's*) – ‘із півночі до півдня (чи з півдня до півночі)’ Англії, з одного кінця країни до іншого, буквально ‘кінець землі’. Джон-о’Гротс – крайня північна точка Великобританії, названа по імені Яна Гроотса, вихідця з Голландії, який поселився біля північної окраїни Шотландії при Іакові IV (1473-1513) [12, с. 417]; *John (-) a (-) nokes and John (-) a (-) styles = John o'Nokes and John o'Styles* – заст. ‘прості люди’ [етим. *John(-) a (-) nokes=John (who dwells)at the oak*] [12,с. 418]; *John Barleycorn* – ‘Джон Ячмінне Зерно’(уособлення віскі, пива та інших спиртних напоїв). Вираз відомий із першої половини XVII століття, набув особливої популярності завдяки баладі Р. Бернса [12, с.418]; *John Bull* – ‘Джон Буль’ (глузливе прізвисько англійців, яке отримало широке розповсюдження). Звідси ірон. *John-Bulish* – ‘типово англійський’, *John-Bulism* – ‘типові риси англійського характеру’, *John-Bulist* – ‘прихильник усього англійського’. Вперше вжито в сатиричному памфлеті придворного лікаря Дж. Арбетнота («Тяжба без кінця, чи історія Джона Булля») [12, с.418]; *John Doe* (and *Richard Roe*) – 1. юр. уявний позивач і відповідач у судовому процесі (імена фіктивних юридичних осіб, що значилися в позовах про вилучення власності в англійському судочинстві першої половини XIX століття); 2. невідома особа [12, с. 418]; *John Hancock* (= жарг. *John Henry*) – ‘власноручний підпис’. Джон Хенкок – американський державний діяч, чий підпис стоїть першим під Декларацією незалежності [12, с. 418]; *John Q. Public* – 1. широка публіка, 2.звичайний, середній американець [12, с.418]; *long john* – ‘тепла білизна’ [12, с.418]; *a coal-oil Johnny* – амер. жарг. – ‘марнотратник’ [12, с.418]; *Johnny Head-in-(the-) Air* – ‘людина, яка витає в хмарах, не з цього світу’ [12, с.418]; *Johnny on the spot=Johnny-on-the-spot* розм. – ‘людина, яка завжди готова діяти, завжди на місці; людина, на яку можна розраховувати’ [12, с.418]; *Johnny Raw* заст. - 1. новобранець. 2. новачок, молокосос [12, с.418].

Не менш розгалуженими за змістом є фразеологізми англійської мови з ключовим словом *Tom*. Так, наприклад, *Long Tom* – 1. іст. мор. *Довгий Том* - ‘важка гармата’ (яка знаходилася на озброєнні невеликих суден). 2. військ. жарг. *Довгий Том* – ‘далекобійна зброя калібру 155 мм’; *more (people) know Tom Fool than Tom Fool knows* рідко, жарт. – ‘багато знають дурня Тома, а він – лише небагатьох’ [12, с.768]; *Old Tom* заст. жарг. – ‘старий Том’ (загальна назва підсолоджених сортів джину) [за іменем Томаса Чемберлена, який займався виготовленням джину]

[12, с. 768]; *a Peeping Tom* – ‘Том Підгляда’ – дуже допитлива людина, яка всюди суне свій ніс; людина, яка вирізняється нездоровою допитливістю. Легенда розповідає, що граф Мерсійський наклав непосильний податок на жителів міста Ковентрі. Коли його дружина леді Годива заступилась за них, граф сказав, що відмінить податок, якщо леді Годива насмілиться в полудень проїхати оголеною через все місто. Щоб не бентежити її, всі жителі зачинили віконниці своїх будинків. Один тільки кравець Том став підглядати в щілинку вікна і був тут же вражений сліпотою [12, с. 768]; *Tom and Jerry* амер. - ‘пунш, приправлений спеціями’ (за іменами діючих осіб із книг П.Егана) [12, 769]; (every) *Tom, Dic and Harry*= *Tom, Dic or Harry* ‘всякий, кожний; перший зустрічний; звичайна, пересічна людина’ [12, 769]; *Tom Fool* ‘дурень, бовдур, блазень’ (звідси *tomfoolery* ‘блазнювання’) [12, с. 769]; *Tom o'Bedlam* заст. - ‘Том із Бедламу’ – божевільний (прізвисько божевільних, яких відпускали з Бедламу, лондонського будинку душевнохворих, просити милостиню) [12, с. 769]; *Tom Thumb* – 1.крихітка; карлик, ліліпут; хлопчик-мізинчик (за іменем маленької людини, героя старовинної казки) [12, с.769].

Як бачимо із представленого матеріалу англійської мови, лише у цих двох іменах закладена величезна концептуальна інформація: тут і мотивація фразеологізмів через імена відомих історичних осіб, тут і легенди, і географічні назви, властивості, здібності людини, її соціальний статус, її характер, зовнішній вигляд тощо. І вся ця інформація є неповторною, вона глибоко національно-специфічна, у фразеологічних одиницях відтворені найвагоміші ментальні риси носіїв англійської мови (британців та американців).

Підсумовуючи нашу наукову розвідку, зазначимо, що взятий нами до уваги фразеологічний матеріал двох близькоспоріднених мов (української та російської) та віддаленоспорідненої стосовно них мови (англійської) є національно-специфічним.

Національна специфіка фразеологізмів української, російської та англійської мов проявляється в таких компонентах культури: а) традиціях, які визначаються як стійкі елементи культури, звичаях у соціо-нормативній сфері культури, обрядах, які виконують функцію неусвідомленого залучення до пануючої у цих конкретних суспільствах систем нормативних вимог; б) у побутовій культурі; в) у повсякденній поведінці; г) у національних особливостях мислення; г) художній культурі, що відображає культурні традиції досліджуваних етносів; д) способі освоєння географічного середовища; е) особливостях соціо-політичного укладу. За нашими спостереженнями, у близькоспоріднених мовах (українській та російській) національно-

культурна специфіка більшою мірою проявляється у фразеологізмах, що мотивуються старими обрядами, звичаями, віруваннями, а в стійких виразах англійської мови глибше відтворена географія, історія, суспільно-політичний устрій країни. Проте треба мати на увазі, що мовні факти представляють багатий матеріал, що вказує на взаємодію універсального та специфічного. Ця неоднозначність вимагає від дослідника, як цілком слушно зазначає М.Алефіренко, тонкості й глибини аналізу, врахування загального й часткового, уваги до деталей, відкритості

теоретичної побудови і готовності коригувати хід дослідження у зв'язку зі специфікою емпіричного матеріалу [2, с. 172-176].

Дослідження такого типу вважаємо перспективним, оскільки проаналізований матеріал відображає неоднозначний характер взаємодії мови й культури різних етносів, що зумовлюється їх знаковою природою, широким використанням національно-специфічних символів і образів у мовній та культурній практиці, і саме цей аспект може стати предметом майбутніх поглиблених наукових студій.

Література

1. Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Монографія / Б.М.Ажнюк. – К.: Наук.думка, 1989. – 136 с.
2. Алефіренко Н.Ф. Фразеологія в світлі сучасних лінгвістических парадигм. Монографія / Н.Ф.Алефіренко. – М.: ООО Изд-во «Элпис», 2008. – 271 с.
3. Багнюк А. Л. Символи українства: Художньо-інформаційний довідник / А.Л. Багнюк . – Тернопіль, 2008. – 826 с.
4. Бирих А.К. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь: ок. 6 000 фразеологизмов / СПбГУ; Межкаф. словарный каб. им. Б.А.Ларина; А.К.Бирих, В.М.Мокиенко, Л.И. Степанова; под. ред. В.М. Мокиенко. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Астрель: АСТ: Люкс, 2005. – 926 [2] с.
5. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / Отв. ред. В.Н.Телия. – 2-е изд., стер. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с. (Фундаментальные словари).
6. Венжинович Наталія. Концептуальна й семантична репрезентація стійких словосполучень в українській мові / Наталія Венжинович // Українська мова: науково-теоретичний журнал Інституту української мови НАН України. – Київ. – 2008. – № 1. – С.117–124.
7. Войтович Валерій. Українська міфологія. Монографія. - Вид. 2-ге, стереотип. / Валерій Войтович. – К.: Либідь, 2005. – 664 с.
8. Жайворонок Віталій. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
9. Жайворонок Віталій. Українська етнолінгвістика. Нариси / Віталій Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 263 с.
10. Кононенко Віталій. Символи української мови. Монографія / Віталій Кононенко. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 272 с.
11. Кононенко В.І. Мова в контексті культури. Монографія / В.І. Кононенко. – Київ-Івано-Франківськ: Плай, 2008. – 258 с.
12. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь: Около 20 000 фразеологических единиц / А.В. Кунин. – 6-е изд., исправл. – М.: Живой язык, 2005. – 944 с.
13. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект. Монографія / О.П. Левченко. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
14. Левченко О.П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект / О.П.Левченко: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова, 10.02. 02 – російська мова. – Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. – Київ, 2007. – 30 с.
15. Мелерович А.М. Фразеологизмы в русской речи. Словарь: ок. 1000 единиц / А.М. Мелерович, В.М. Мокиенко. – 2-е изд.,стер. – М.: Русские словари: Астрель: АСТ, 2005. – 853 [11] с.
16. Мелерович А.М. Соотношение фразеологических моделей с когнитивными структурами в системе языка и речи/ А.М. Мелерович // Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Междунар.науч.-практич. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А.М.Мелерович (Кострома, 20-22 марта 2008 г.) – М.:ООО «Издательство «Элпис»», 2008. – С. 29–34.
17. Мокиенко В.М. Почему так говорят? От Авося до Ятя. Историко-этимологический справочник по русской фразеологии / В.М. Мокиенко. – Санкт-Петербург: Норинт, 2006. – 512 с.

18. Мокиєнко В.М. Загадки русської фразеології. – 2-е изд., перераб. / В.М.Мокиєнко. – СПб: Авалон, Азбука-классика, 2007. – 256 с.
19. Селіванова Олена. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Монографія / Олена Селіванова. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
20. Ужченко В.Д. Нові лінгвістичні парадигми „концепт – фразеологізм – мовна картина світу” / В.Д.Ужченко // Східнослов’янські мови в їх історичному розвитку: зб. наук. праць. – Запоріжжя, 2006. – С. 146–151.
21. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. Підручник / В.Д.Ужченко, Д.В.Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.

Венжинович Наталія Федорівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови УжНУ